

Юрій Івженко,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувач сектору
відділу науково-методичного забезпечення
професійної освіти,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ
ORCID ID 0000-0001-5879-0226
metody@ukr.net

Оксана Кузнєцова,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ
ORCID ID 0000-0002-4587-2350
oksana_k74@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті проаналізовано та розкрито сутність поняття «ціннісні орієнтації», визначено роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій учнів та студентів. Розглянуто наукові погляди щодо поняття «умови», «педагогічні умови». Крім того, в цій статті обґрунтовано сукупність педагогічних умов: провадження в діяльність освітніх закладів змісту, форм роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості; формування спрямованості студентів на саморозвиток; підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів навчальних закладів щодо громадянського становлення молоді.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, умови, педагогічні умови, форми і методи роботи, саморозвиток, інтерактивне середовище.

Yurii Yivzhenko, Oksana Kuznetsova. Pedagogical conditions for the formation of value orientations of pupils and students in the educational process of educational institutions

The article analyzes and reveals the essence of the concept of «value orientations», defines the role of education in forming the value orientations of pupils and students. Scientific views regarding the concept of «conditions», «pedagogical conditions» are considered. In addition, this article substantiates a set of pedagogical conditions: the introduction into the activity of educational institutions of the content, forms of work aimed at the formation of value orientations of the individual; formation of students' focus on self-development; increasing the level of scientific and methodological preparation of teachers of educational institutions regarding the civic development of young people.

Key words: value orientations, conditions, pedagogical conditions, forms and methods of work, self-development, interactive environment.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Дослідження ціннісних орієнтацій особистості стають більш актуальними, оскільки вони нерозривно пов'язані з поняттям сенсу життя, створюючи єдину інтегральну внутрішньоособистісну систему. Особистість є представником певної соціальної групи з

характерними для неї цінностями та нормами і в процесі її життєдіяльності змінюється її становище у соціальній структурі суспільства, що приводить до переорієнтації загальнолюдських і суспільно-моральних цінностей особистості. Особливо у періоди соціально-економічної та політичної нестабільності, військових конфліктів, раптових стресових ситуацій індивід змушений переоцінити і змінити зміст і вияв ціннісних орієнтацій, оскільки останні є важливим орієнтиром для подальшого життя. Для сучасної молодшої людини, яка починає планувати свій життєвий шлях у досить складних умовах, не маючи певної ієрархії цінностей, вищезазначені проблеми можуть виявитися небезпечними. Світосприйняття, життєві пріоритети, стилі спілкування, форми поведінки стануть важливим фундаментом для розвитку ціннісних орієнтацій, які формуються поступово у процесі життєдіяльності особистості. Тому перед закладом освіти постає завдання формування та розвитку ціннісних орієнтацій молоді, бо від внутрішніх орієнтирів, якими керується молодь, залежить як її майбутнє, так і майбутнє нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох наукових працях українських і закордонних дослідників висвітлюються різні аспекти проблематики ціннісних орієнтирів учнів та студентів, зокрема питання філософсько-методологічних основ ціннісно-орієнтаційної та смислотворчої активності людини (К. Абульханова-Славська, М. Алексєєва, М. Альохін, М. Боришевський, І. Бурцева, Т. Дмитрієва, В. Дуб, Н. Іванцев, С. Максименко, І. Надольний, І. Селєзньова, А. Соколова, І. Субашкевич, В. Турбан, І. Щербакова, А. Фурман та ін.); характеристика цінностей та їхня роль у становленні особистості (Г. Балл, Є. Барбіна, Л. Божович, Н. Бреславець, В. Вербець, Л. Виготський, В. Гриньова, С. Гусаківська, Г. Дубчак, О. Зазимко, І. Зязюн, В. Козаков, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Л. Сохань, Т. Титаренко, О. Трухан, В. Тугарінов, О. Цукур та ін.); місце ціннісних орієнтацій у системі особистісних якостей молоді (В. Андрущенко, Н. Антонова, М. Безугла, І. Бех, В. Луговий, В. Лутаєв, М. Степко, І. Прокопенко, В. Рябченко та ін.); формування ціннісних орієнтацій молоді в освітньому процесі в закладах освіти (В. Анненков, О. Безлюдний, В. Волкова, В. Вербець, О. Гданська, П. Гіровська, Г. Єскіна, Т. Кадикова, А. Капська, О. Коберник, С. Лапаєнко, В. Марчук, Г. Печерська та ін.); створення інформаційно-освітнього середовища та його вплив на розвиток особистості (І. Баєва, І. Булах, Н. Валькова, В. Вербицький, М. Войнаренко, Б. Вульфова, С. Даньшева, І. Єрмаков, А. Прокопенко, Г. Пустовіт, В. Сергієнко, І. Чернець та ін.); використання інноваційних та інтерактивних технологій у навчанні та вихованні (Н. Безлюдна, В. Бойченко, С. Кашлев, О. Коберник, О. Комар, В. Мельник, І. Мельничук, О. Плахотник, О. Пометун, О. Постильна, Н. Стеценко, С. Прищепа та ін.).

Метою статті є визначення сукупності педагогічних умов, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів в освітньому процесі закладів освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На початку третього тисячоліття розвиток українського суспільства відбувається на тлі кардинальних змін у соціальній, культурній та економічній сферах та характеризується порушенням соціальних норм і цінностей, що негативно позначається на соціалізації особистості та інтеграції нашої держави в європейський простір. Особливий вплив такі негативні процеси ціннісно-нормативної системи суспільства мають на представників молодого покоління, які в умовах нечітко визначених ціннісних орієнтацій потерпають від морального занепаду. Тому проблема ціннісних орієнтацій особистості у нашій країні набула особливої актуальності.

Поняття «ціннісні орієнтації» є об'єктом дослідження філософії, психології, соціології, що підкреслює його багатовимірність. Видатний соціолог О. Ядов розглядає ціннісні орієнтації як центральну ланку особистості, що визначає її ставлення до суспільства, соціальної групи, самої себе [17]. На думку В. Алексєєвої, ціннісні орієнтації є формою включення суспільних цінностей у механізм діяльності і поведінки особистості. За її словами, система ціннісних орієнтацій – це «основний канал засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей на стимули і мотиви практичної поведінки людей» [1, с. 63]. Дослідник А. Здравомислов наголошує, що ціннісні орієнтації – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від несуттєвого [4, с. 12 – 14].

Ціннісні орієнтації – це сукупність знань та переконань, що визначають спрямованість особистості, її світогляд, систему цінностей і моральних норм, а також є внутрішньою основою ставлення людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного і духовного порядку. Це відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [5].

На наш погляд, ціннісні орієнтації є елементами внутрішньої структури особистості, які формуються в процесі засвоєння певного соціального досвіду, життєвими цілями і важливим механізмом регуляції поведінки особистості. Крім того, ціннісні орієнтації є одним із структурних елементів особистості, і охоплюють взаємодію індивідуальних та суспільних форм, специфічні форми усвідомлення особистістю взаємодії з навколишнім світом, уявлення людини про саму себе.

Ціннісні орієнтації визначають: 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; 3) цільові та мотиваційні програми; 4) рівень вподобань; 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [15, с. 227].

Крім того, ціннісні орієнтації виконують соціальні функції, залучаючи особистість до системи норм і цінностей відповідного соціуму; сприяючи її самоствердженню та реалізації її талантів; забезпечуючи систематизацію знань, норм та стереотипів людини, сприяючи гармонізації її внутрішнього світу [3; 6].

Розвиненість ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість особистості, а стійка і несуперечлива структура ціннісних орієнтацій обумовлює такі риси особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, а також активність життєвої позиції [13, с. 9]. Саме ціннісні орієнтації визначають духовний стрижень особистості, виражають її ставлення до світу і до самої себе, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, наповнюють життя змістом та є системоутвірним елементом світогляду. За домінантними у суспільстві цінностями можна визначити рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості, інтересів, що превалюють у суспільстві [8, с. 59], тому формування ціннісних орієнтацій повинно стати одним із головних завдань освіти. Формування ціннісних орієнтацій – процес достатньо складний, має певну протяжність у часі, не передбачає нав'язування, навпаки, припускає делікатність у становленні аксіологічних позицій та включає такі етапи: пред'явлення цінностей вихованцеві; усвідомлення ціннісних орієнтацій особистістю; ухвалення ціннісної орієнтації; реалізація ціннісних орієнтацій у діяльності та поведінці; закріплення ціннісної орієнтації в особистості й перехід її в статус якості особистості, тобто у своєрідний потенційний стан; актуалізація потенційної ціннісної орієнтації, що полягає в якостях особистості вчителя [7, с. 68]. Г. Предвічний виокремлює три етапи формування ціннісної орієнтації: 1) усвідомлення потреб; 2) порівняння потреб з предметами і явищами, що оточують світ, і вироблення ставлення – позиції до світу; 3) формування усвідомленого ставлення до речей, умов і форм задоволення потреб [11, с. 95 – 97].

У зв'язку з цим основним завданням формування ціннісних орієнтацій в учнів та студентів у закладах освіти є здобуття компетенцій: базових (когнітивної, емоційно-вольової, творчої, життєтворчої та духовної) та похідних (соціально-рольової, соціальної, громадянської, комунікативної, трудової (та професійної), інформативної та ін.). При цьому в освітньому процесі повинна панувати атмосфера взаємодопомоги і взаємоповаги між учнями/студентами; між учнями та вчителями; між студентами та викладачами на основі спільних ціннісних орієнтацій, створення умов для найкращого виявлення когнітивного розвитку, мотивації, самореалізації, потягу особистості до саморозвитку і самоосвіти, а також добра, довіри, турботи, поваги один до одного і до навколишнього середовища.

Грунтовно вивчаючи теоретичні положення проблеми формування ціннісних орієнтацій в освітньому процесі закладів освіти, ми визначили у нашому дослідженні комплекс педагогічних умов, які спрямовано на поетапне формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів. Предметом дослідження були педагогічні умови, в яких ціннісні орієнтації формуються, розвиваються та стимулюються.

Зауважимо, що перед визначенням педагогічних умов виникає необхідність зосередити увагу на поняттєвому апараті. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що й досі немає термінологічної єдності стосовно понять «умова», «педагогічна умова». Категорія «умова» у філософській літературі виражає відношення предмета до довкілля, без яких він не може існувати, тобто умови складають те середовище, обставини, в яких він виникає, існує й розвивається. У тлумачному словнику поняття «умова» трактується як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [14].

Дослідники А. Литвин та О. Мацейко стверджують, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [9, с. 46].

К. Бабанський стверджував, що ефективність педагогічного процесу залежить від умов, в яких він протікає. Крім того, на ефективність освітнього процесу впливають вміння вчителів створювати під час уроків сприятливу морально-психологічну атмосферу. Освітня діяльність учнів може протікати особливо плідно, на рівні їхніх максимальних можливостей, коли учні не відчувають зайвого емоційного напруження, страху, образ та інше. Звісно, для забезпечення морального клімату вчитель повинен володіти педагогічними технологіями, дотримуватися відповідних норм у спілкуванні з дітьми [2, с. 149].

Предмету наших досліджень найбільше відповідає визначення В. Манько: педагогічні умови – взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [10, с. 155].

На основі аналізу вищезазначеної літератури та виходячи з власних міркувань, ми визначаємо педагогічні умови як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які забезпечують високу ефективність та результативність освітнього процесу.

Виходячи з цього, при розгляді питання про педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів у освітньому процесі закладів освіти, ми віднесли до них такі:

1) Впровадження в діяльність закладів освіти змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості.

Відповідно до першої педагогічної умови передбачено раціональне поєднання пояснювально-репродуктивних, проблемних, інтерактивних та дослідницьких методів. Таке поєднання з використанням різних груп методів і форм у їхньому взаємозв'язку та взаємодоповненні одночасно впливає на свідомість, діяльність, поведінку учнів/студентів, на їхні мотиви, інтереси, потреби.

Необхідно зазначити, що у формуванні ціннісних орієнтацій особливу роль відведено активним методам, що дозволяє якнайкраще розкривати громадянські аспекти навчального матеріалу, формувати у молоді життєві цінності, розвивати у неї критичне мислення і громадянські якості. Також потрібно забезпечити участь молоді у проведенні дослідницьких робіт з акцентом на питання духовного вдосконалення особистості, формування відповідальності, громадської активності. В процесі такої діяльності найбільше проявляються ціннісні орієнтації молоді, а також формується установка на саморозвиток і самоосвіту, самоорганізованість, самодисципліну, самоконтроль та інші важливі особистісні якості.

Зазначимо, що закладам освіти необхідно створювати інтерактивне середовище з позитивною, психологічно комфортною атмосферою, в якому учні/студенти, вчителі/викладачі є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу. Інтерактивне середовище надає можливість учасникам освітнього процесу працювати як співorganizатори, обмінюватися рольовими функціями в освітній взаємодії, підтримувати постійний навчальний діалог з метою створення продукту пізнання, який доповнений особистісним вкладом кожного учасника. Крім того, оптимальні взаємини між педагогами та учнями/студентами базуються на принципах гуманізму, довіри, співпраці та сприяють самоствердженню молоді особистості, створенню атмосфери психологічної захищеності, зниженню внутрішньоемоційного напруження та формуванню у молоді толерантності, доброзичливості, відповідальності та інших якостей, важливих для суспільства. Також педагог повинен пам'ятати, що результат виховного впливу залежить від його професіоналізму, а особливо від його особистої поведінки, етичних поглядів і рішень, які безпосередньо впливають на вихованців, а саме на формування у них морально-оціночних позицій.

У підготовці особистості зі стійкою і несуперечливою структурою ціннісних орієнтацій важливу роль також відіграє використання міждисциплінарного підходу, який спрямовано на розширення життєвого світогляду учнів і студентів, на формування здатності у них нестандартно мислити, розв'язувати проблеми будь-якого характеру, що виникають на межі різних галузей знань. Актуалізація міжпредметних зв'язків в освітньому процесі стимулює розвиток духовних потреб молоді людини як члена суспільства, формує її життєві принципи, підвищує теоретичний та загальнокультурний рівень, розвиває здатність до саморозвитку та самовдосконалення, сприяє розвитку нових способів мислення та діяльності.

Крім того, освітній процес у закладах освіти потребує доповнення змісту освітніх програм гуманітарного циклу пізнавальною інформацією про моральний світ людини як члена суспільства, а також використання виховних технологій у поєднанні з базовими знаннями для формування духовно-моральних цінностей, притаманних цивілізованому, демократичному суспільству. Також необхідно створювати та впроваджувати навчальні спецкурси, спрямовані на вивчення морально-етичної та релігійної культури українського суспільства та розкриття особливостей розвитку особистості у

духовній сфері. Ця специфіка сприятиме становленню інтелекту, формуванню культурної обізнаності особистості.

2) Формування спрямованості студентів на саморозвиток.

Саморозвиток визначає рівень самореалізації особистості в життєдіяльності. Здатність і бажання займатися саморозвитком значною мірою залежать від якостей особистості, що формуються в соціальному середовищі та залежать від сприймання та засвоєння людиною моральних, етичних, соціальних норм і цінностей. Вирішальне значення для такого сприйняття має досвід особистості, який визначає якісно-кількісні параметри світогляду. А отже – і вибору життєвих цілей та здатності до самоуправління особистості, формування спрямованості [12, с. 374].

Ми абсолютно погоджуємося із цими визначеннями та розуміємо поняття «саморозвиток» як одну з вищих форм розвитку особистості з метою реалізації намічених цілей, наповнених особистісним сенсом, на рівні певних життєвих установок, як усвідомлену потребу в самовдосконаленні, особливу здатність особистості проявляти інтерес до свого внутрішнього «Я» і навколишнього світу, свідомо реалізуватися в житті. Процес саморозвитку особистості передбачає самоаналіз за допомогою вольових зусиль з метою формування адекватної самооцінки, розвитку та удосконалення позитивних та подолання негативних якостей; визначення мети й оптимальних засобів її реалізації, використання найкращих з можливих методів самовдосконалення.

За своєю природою саморозвиток є вольовим процесом. Чим сильніше у людини розвинена воля, тобто здатність змусити себе досягти намічених цілей, долаючи будь-які перешкоди, тим більшою є здатність особистості до саморозвитку. У процесі саморозвитку студента викладач ЗВО має відігравати роль фасилітатора та каталізатора самостійної вольової діяльності [6, с. 125].

Необхідно зазначити, що в саморозвитку особистості відіграє велику роль мотивація, як процес, який стимулює до діяльності у реалізації поставлених цілей. Крім того, це сукупність зовнішніх (стимулів) та внутрішніх (мотивів) чинників, які спонукають особистість до свідомого вибору у поведінці, у будь-якій діяльності та надають можливості для планомірної реалізації цілей. Ця спрямованість у процесі саморозвитку змінюється на вміння свідомо обирати напрями особистісного та професійного розвитку та ефективно скеровувати намагання, наполегливість, почуття на визначений шлях для формування ціннісних орієнтацій особистості.

3) Підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів освітніх закладів щодо громадянського становлення молоді.

Відповідно до третьої педагогічної умови передбачено неперервне підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що є складовою частиною всієї освітньої системи і спрямоване на узагальнення досвіду професійної майстерності викладачів з урахуванням найновіших досягнень науки і техніки, поглиблення й оновлення знань у галузі спеціальних дисциплін, активних методів і нових технологій навчання, педагогіки і психології [16, с. 10].

У соціально-економічних умовах сьогодення актуалізувалася роль дистанційного навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізація освітнього середовища для удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Наприклад, Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (ВУМ), «Prometheus» та інші дають можливість пройти навчальні курси, сформовані з відеолекцій, практичних завдань та контрольних запитань (для перевірки набутих знань).

Знання, які отримують педагоги при підвищенні кваліфікації, потребують апробації та можливості використання в освітньому процесі. Таку можливість надає спеціально організована система науково-методичної роботи, яку характеризує наявність будь-яких індивідуальних форм роботи за вільним вибором педагога; масові форми – конференції, семінари, педагогічні читання тощо, під час яких розглядаються питання педагогічної теорії та практики виховної роботи зі студентами, обговорюються результати експериментальної та дослідницької роботи щодо формування духовно-моральних цінностей. Організація проблемної (інноваційної) групи – це форма наукової роботи, яка направлена на впровадження в практику роботи освітніх закладів інноваційних виховних технологій, рекомендованих науковими установами, а також з метою вдосконалення методичної майстерності та розвитку творчої ініціативи педагогічних працівників. Із застосуванням інноваційних виховних технологій в освітньому процесі постійно оновлюються методичні прийоми в професійній діяльності педагога і створюються умови для стимулювання творчої активності, ініціативи, цілеспрямованості та наполегливості.

Особлива роль у підвищенні рівня науково-методичної підготовленості педагогів належить самоосвіті, яка передбачає удосконалення теоретичних знань, професійної компетентності вчителя; оволодіння новими формами, прийомами навчання й виховання; вивчення та впровадження у

практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій; розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей. При організації самоосвітньої діяльності необхідно враховувати взаємозв'язок наукових і методичних знань; використання в процесі самоосвіти форм від простих до складних та комплексного підходу при вивченні навчального матеріалу; індивідуальний характер самоосвіти; розповсюдження результатів самоосвіти в педагогічних колективах за допомогою доповідей на конференціях, семінарах, науково-методичних, педагогічних радах, написання статей, оформлення картотеки педагогічного досвіду тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Таким чином, кожна з визначених педагогічних умов спрямована на формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів у освітньому процесі закладів освіти. Необхідно підкреслити, що кожна окремо взята умова не може повністю забезпечити процес формування ціннісних орієнтацій, лише їх сукупність забезпечує ефективність цього процесу в системі методичної роботи закладів освіти та дозволяє підготувати молодь до активного соціального та особистого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности. *Психологический журнал*, 1984. № 5. С. 63–70.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения (общедидактический аспект). М.: «Педагогика», 1977. С. 149.
3. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Часопис Київського гуманітарного університету*. 2017. № 4. С. 88–92.
4. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
5. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні чинники ціннісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів. Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти: наук.-метод. зб. За заг. ред. О. А. Дубасенюк, В. І. Слінчук. Житомир, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2008. С. 11–19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8573/contents>.
6. Жужжалов В. Е. Образовательная среда как объект управления, мониторинга и повышения качества подготовки специалиста. *Современные научные исследования и инновации*, 2013. № 11. С. 120–132.
7. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійнопедагогічної освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.
8. Леонтьев Д. А., Шелобанова Е. В. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. Д. А. Леонтьев. *Вопросы психологии*. 2001. № 1. С. 58–65.
9. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови Педагогіка і психологія професійної освіти». 2013. № 4. С. 43–63.
10. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.
11. Предвечный Г. П. Социальная психология. Под общ. ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковина. М.: Политиздат, 1975. 339 с.
12. Колесніченко Л. А., Артюшина М. В., Котикова О. М. та ін. Психологія та педагогіка: навч. посіб. За заг. ред. Л. А. Колесніченко. Київ: КНЕУ, 2008. 408 с.
13. Стафій А. С. Особливості прояву ціннісних орієнтацій особистості підліткового віку. 2015. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/1008/Stafiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
14. Український тлумачний словник. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788.
15. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. № 38. С. 222–233. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.
16. Щербак О. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі неперервної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2017. № 1. С. 18–22.
17. Ядов В. А. Междисциплинарный подход к изучению соотношения между ценностными ориентациями и наблюдаемым поведением: докл. на VII Междунар. конф. в г. Варна «Личность и ее ценностные ориентации». *Информационный бюллетень*. 1970.

REFERENCES

1. Alekseeva V.H. Tsennostnye oryentatsyy kak faktor zhyznedeiatel'nosty u razvytyia lychnosty. *Psykhol. zhurnal*. T. 5. 1984. № 5. S. 63–70. [in Russian].

2. Babanskyj Yu.K. Optymyzatsyia protsessa obucheniya (obschedydaktycheskyj aspekt). M., «Pedahohyka», 1977. S. 149. [in Russian].
3. Vozniuk O.M. Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia tsinnisnykh oriientsij iak chynnyk natsional'noho vykhovannia uchniv'skoi molodi. Chasopys Kyivs'koho humanitarnoho universytetu, 2017. № 4. S. 88 – 92. [in Ukrainian].
4. Dolyns'ka L. V. Psykholohiia tsinnisnykh oriientsij majbutn'oho vchytelia : [navch. posib.] . L. V. Dolyns'ka, N. P. Maksymchuk. Kam'ianets'-Podil's'kyj : FOP Sysyn O. V., 2008. 124 s. [in Ukrainian].
5. Dubaseniuk O.A. Psykholoho-pedahohichni chynnyky tsinnisno oriientovanoi pidhotovky majbutnikh uchyteliv. Tsinnisni oriientsii navchal'noi diial'nosti uchniv zahal'noosvitnykh navchal'nykh zakladiv u konteksti suchasnykh vymoh do osvity: nauk.-metod. zb. [za zah. red. O.A.Dubaseniuk, V.I. Slinchuk]. Zhytomyr, Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka. 2008. S. 11–19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8573/contents>. [in Ukrainian].
6. Zhuzhzhakov V.E. Obrazovatel'naia sreda kak ob'ekt upravleniia, monytorynha y povysheniia kachestva podhotovky spetsyalysta. Sovremennyye nauchnye yssledovaniia y ynnovatsyy, 2013. № 11 . S. 120 – 132. [in Russian].
7. Kaliuzhna T.H. Pedahohichna aksiolohiia v umovakh modernizatsii profesijnopedahohichnoi osvity: monohrafiia. K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2012. 128 s. [in Ukrainian].
8. Leont'ev D. A. Professyonal'noe samoopredeleniye kak postroyeniye obrazov vozmozhnogo buduscheho. D. A. Leont'ev, E. V. Shelobanova // Voprosy psikhologii, 2001. № 1. S. 58–65. [in Russian].
9. Lytvyn A. Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy», Pedahohika i psykholohiia profesijnoi osvity. A. Lytvyn, O. Matsejko. Pedahohika i psykholohiia profesijnoi osvity, 2013. №4. S. 43–63. [in Ukrainian].
10. Man'ko V. M. Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesijnopiznaval'noho interesu do spetsial'nykh dystsyplin. Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M. Drahomanova. K. : Lohos, 2000. Vyp.2. S. 153 – 161. [in Ukrainian].
11. Предвечный Г. П. Социальная психология. Под общ. ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковина. М.: Политиздат, 1975. 339 с. [in Russian].
12. Колесніченко Л. А., Артюшина М. В., Котикова О. М. та ін. Психологія та педагогіка: навч. посіб. За заг. ред. Л. А. Колесніченко. Київ: КНЕУ, 2008. 408 с. [in Ukrainian].
13. Stafij A.S. Osoblyvosti proiavu tsinnisnykh oriientsij osobystosti pidlitkovoho viku. Mahisters'ka robota. 2015. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/1008/Stafiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in Ukrainian].
14. Ukrains'kyj tlumachnyj slovnyk. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788. [in Ukrainian].
15. Tseliakova O. M. Dukhovnist' i tsinnisni oriientsii students'koi molodi Ukrainy v transformatsijnomu suspil'stvi. O. M. Tseliakova. Humanitarnyj visnyk ZDIA. 2009. №. 38. С. 222–233. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf. [in Ukrainian].
16. Scherbak O. Pidvyschennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi neperervnoi osvity. Pisliadyplomna osvita v Ukraini, 2017. 1. S.18 – 22. [in Ukrainian].
17. Yadov V. A. Mezhdystsyplynarnyj podkhod k yzucheniyu sootnosheniia mezhdru tsennostnyimi oriyentatsiyami y nabliudaemym povedenyem: dokl. na VII Mezhdunar. konf. v h. Varna «Lychnost' y ee tsennostnye oriyentatsyy». Ynformatsyonnyj biulleten'. 1970. [in Russian].

Матеріал надійшов до редакції 18.02.2022 р.